

Autorica knjige
Kulturalno pamćenje – ogledi o
hrvatskoj kulturi i književnosti Boke

Prof. dr. sc. Vanda BABIĆ

HRVATSKA BAŠTINA BOKE KOTORSKE IZNIMNO JE VRIJEDNA I NEISCRPNA

Gospođo Babić, rođeni ste u Kotoru, živjeli ste i školovali se u Splitu i Zadru (te Zagrebu), živite i radite u Zadru. Kako se na Vas odrazio i odražava duh tih mediteranskih gradova, što baštinite od svake te sredine iznimne kulturne baštine?

- Preciznije, Tivčanka sam odgojena u Splitu gdje i danas živi moja najuža obitelj. U Zadru sam neprekidno od studentskih dana do danas. To uključuje i cijeli Domovinski rat koji je na prostoru Zadarske županije i u samom gradu bio žestok. Prostor mog rođenja, odrastanja i života povezan je cjelinom Dalmacije kojoj Boka kulturološki gledano i danas pripada. Boka je maslina, klapa, šipak, more, ribanje, pomorstvo, čipka i privrženost Blaženoj Djevici Mariji kojoj se Hrvati na svim svojim autohtonim prostorima posebno stavljaju u zaštitu. Mediteranski duh je samo šira slika izrečenoga, a taj moj Zaljjev kako ga volim zvati jest upravo suzvučje kultura i umjetnosti, čaroban prostor koji je malo koga ostavio nedirnute. Bogata pomorska tradicija satkala je fini plašt od svoje posebnosti i onoga što je bokeljski pomorac donio sa sobom i brižno pohranio na Gospi od Škrpjela ili onoga što je ostavio u salonima svojih palaca. Kada govorim o Boki, onda zapravo govorim o onom najdubljem u sebi, onom utkanom rođenjem, onom što se ne postaje nego se dobije u svom osobnom kodu. Split se nadogradio na bokeljski temelj pa, iako je često nepravedno preskočen, upravo on je imao najviše utjecaja na moj osobni rast i razvoj. Taj splitski *dišpet*, hajdučko srce, riva, Marjan – sve to je i danas dio mene koji nije umanjen time što svoj radni vijek provodim u Zadru.

Zadar pak je grad u kojemu sam se kao osoba izbrusila u svim bitnim pitanjima. Zadar je grad iz kojega nisam željela otići ni u najtežim vremenima kada su mnogi odlazili iz straha, nesigurnosti. Meni je bilo sasvim naravno ostati u svom gradu i braniti ga do kraja. Danas sam jako ponosna na neku vrstu ratnog puta, jer Zadar je uz Vukovar i Dubrovnik grad koji je prošao najstrašnija razaranja i stradanja. Posebno pamtim te dane, jer je Boka jecala od najezde jugovojске i ostalih četnika, Hrvati Boke su prolazili svoju priču Domovinskog rata, Split se branio, a Zadar se našao zatvoren, bez vode, struje, okružen divljim neprijateljem. Dakle, u svojem bivstvovanju nikada nisam odvojena od prostorâ kojima pripadam. To je jednom riječju Dalmacija premda će se

Vanda Babić je povjesničarka književnosti i redovita profesorica na Odjelu za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru. Budući da je rođena u Kotoru (Boka kotorska), u svojem književnom istraživanju fokusirana je ponajprije na književnu povijest Boke.

Kao priređivačica ili autorica potpisuje više monografija tematski vezanih uz višestoljetnu bokeljsku književnost i kulturnu baštinu, spomenut ćemo, primjerice antologiju *Hrvatska književnost Boke kotorske do preporoda, 1998. i Don Srećko Vulović o starosjediocima Boke kotorske* (2001.), *Razgovor duhovni Vicka Zmajevića* (2005.), *Bokeljska muka* (2008.) te noviju *Kulturalno pamćenje – ogledi o hrvatskoj kulturi i književnosti Boke* u izdanju Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore (2016.).

Članica je više udruga, dopredsjednica je HKD Napredak Zadar te članica Hrvatske bratovštine Bokeljska mornarica 809. I dobrotvornim je projektima vezana uz zavičajni prostor pri čemu ističemo zapaženi projekt *Hrvatski gradovi Hrvatima Boke* (1998.).

Povod je ovom razgovoru spomenuta knjiga *Kulturalno pamćenje kao i nedavni znanstveno-stručni skup Demografske promjene i kulturna baština Hrvata Boke kotorske održan u Zagrebu na kojem je sudjelovala i u dijelu O modelima zaštite kulturne baštine Hrvata u Boki kotorskoj*

naći oni koji će željeti dokazivati kako Bokelji nisu Dalmatinci i kako su to izrijekom nekoć i naveli. Jasno, kada prostorno govorim o Dalmaciji, ne zovem nas Dalmatincima. Govorim o prostoru kojemu je stoljećima glavni grad bio Zadar, a kojem je Boka kotorska bila sastavnim dijelom. Ako malo dublje zagrebemo u povijest, lako vidimo razine povezanosti Zadra i Boke, slična zaleđa, nadbiskup Vicko Zmajević i Arbanasi, sv. Leopold Bogdan Mandić... No, s druge strane pripadam crnogorskoj dijaspori i ta poveznica je danas posebno važna.

Predmetom Vašeg zanimanja je starija hrvatska književnost, i to ponajprije Vašega ishodišta Boke kotorske, fokusirani ste ponajprije na to područje čija baština participira u ukupnoj hrvatskoj kulturnoj povijesti.

- Boka je moja ljubav. To je prostor ljepote koji me je iznjedrio i njemu neupitno pripadam, što je sigurno odredilo moj znanstveni, ali i književni pravac. Kada nekog ili nešto volite, onda mu želite biti blizu. Tako sam pronašla vrlo bogatu žilu hrvatske književne baštine u Boki i svoj rad pomalo širila na cijelu kulturnu baštinu koja je velika kocka mozaika hrvatske baštine, ali i kulture Crne Gore. Moj magistarski i doktorski rad vezani su za bokokotorske teme, a možda meni najdraže djelo jest upravo antologija hrvatske književnosti Boke iz 1998. koja nije izvorni znanstveni rad, ali meni je krijesnica u nekim lošim vremenima. Malo je znano da je tijekom 1998. predstavljena u deset gradova uključujući i Kotor. Ako znamo da tada državne granice nisu bile posve otvorene, onda ćete shvatiti posebnost i važnost tog trenutka za crnogorski, ali i za hrvatski puk, posebno onaj autohtoni, u Boki.

Tema mog magistarskog rada obranjenog davne 1997. ticala se hrvatske srednjovjekovne tradicije u bokokotorskim pasionskim tekstovima, a tema doktorskog bavila se kulturno-povijesnim vrijednostima djelovanja Vicka Zmajevića u Boki kotorskoj i Zadru. To je bio prvi doktorat na Hrvatskim studijima, što me 2003. činilo posebno ponosnom. Naravno, donosilo je i probleme. No jedno s drugim uvijek nekako ide pod ruku. Tako je moja antologija hrvatske književnosti Boke kotorske od početaka do preporodnog doba izazvala najviše komešanja upravo u matičnoj domovini. Taj prefiks je neke plašio, neke vrijeđao, a interesne sku-

pine su kao i danas određivale svjetlo na semaforu. Najbolji prikaz antologije napravio je Jakša Fiamengo u *Slobodnoj Dalmaciji*, gdje je detaljno opisao njezin poseban metodološki pristup kao i vrijednost unutar korpusa hrvatske književnosti. No, ovdje moram istaknuti kako je 1993. objavljena prva antologija o bokokotorskoj književnosti (I. Banac, S. P. Novak i B. Sbutega), potom 1996. u ediciji Matice hrvatske iz pera S. P. Novaka te moja koja se razlikuje od prve dvije po selekciji pisaca kao i metodološkom pristupu. Sve antologije ne bi bile potpune bez ranijih radova Miloša Miloševića i Gracije Brajkovića koji su u posebnim vremenima obradili veliki dio naše književne baštine i dali nam u zalag obvezu daljnjeg proučavanja i skrbi o nemaloj književnoj gardi hrvatskih književnika Boke. Posebno pamtim predstavljanje antologije u Kotoru i svog iskaza za crnogorske *Vijesti*, gdje sam na njihovo pitanje što mi znači predstavljanje antologije *Hrvatska književnost Boke kotorske* u Kotoru rekla kako su mi poseban osjećaj i činjenica kako su na predstavljanju bili prisutni i predstavnici ondašnje Vlade Crne Gore dali neku vrstu garancije skladnih međusobnih odnosa. Napokon je Bokelj dobio ili će dobiti sve ono što mu pripada – s jedne strane čvrstu kulturološku svezu s Hrvatskom, a s druge i sve ono što mora dobiti u okviru jedne demokratske države. Na kraju se ispostavilo da sam bila u pravu. Naime, nekoliko godina nakon toga naša djeca u Boki uče hrvatski jezik i hrvatsku povijest te posebno od 2006., dakle od osamostaljenja Crne Gore hrvatska autohtona zajednica postaje važan čimbenik u kulturnom, ali i političkom životu Crne Gore.

Spomenuli ste Boku i ratna vremena. Kako ste podnosili tu udaljenost i proživljavanje sunarodnjaka? Kako pak gledate na njezinu budućnost?

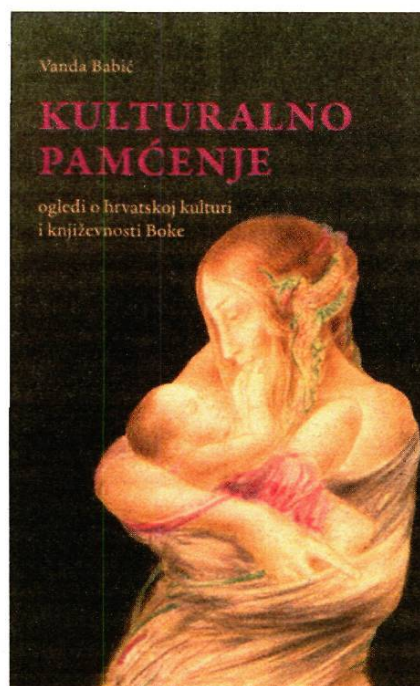
- Teško. S jedne strane sam bila u centru ratnog vrtloga, a s druge strane sam bila potpuno izolirana od kraja koji je neraskidiv dio mene. U tim je vremenima u Boki jako teško bilo biti Hrvat. Inače to vrijeme je bilo vrijeme odsutnosti Čovjeka posebno na prostorima Boke i Tivta gdje je jugovojška bjesnjela s pohoda i na pohode na Dubrovnik te svoje frustracije iskaljivala upravo u gradu koji je po svim popisima pa tako i danas naseljen većinom autohtonim hrvatskim pukom. Odlazak u Boku 1998. u meni je izazvao puno emocija. Trebalo je vidjeti oči mog naroda i sreću što vide nekog iz matične domovine. Sa mnom je bio i Robert Valdec, poznati hrvatski novinar koji je objavio velik članak o Crnogorcima koji su tada sanjali svoju samostalnost. Malo je znano, a treba uvijek to naglašavati, kako su se tada Cetinjani suprotstavljali na razne načine ratnom ludilu i u onim uvjetima radili sve ne bi li zaštitili hrvatski narod, ali i svoj od miloševićevskog ludila koji je svuda gdje je prošao ostavio spaljenu zemlju i ljude. Danas imam podosta oštru sliku Domovinskog rata u Boki, dokumenata, priča, svjedočenja. S druge strane imam proživljeni Domovinski rat. Rezultat svih spoznaja jest nepokolebljiva briga i skrb kako o Hrvatima Boke tako i o hrvatskoj baštini s naše, ali i s crnogorske strane. Najvažnija je ta otvorenost dviju država i razumijevanje u najosjetljivijim pitanjima. To osjetljivo pitanje je Čovjek. Autohton. Svoj. Na svome. Sa svim pravima, slobodan, cijenjen u državi Crnoj Gori koja je učinila velik pomak i koja danas doista na svim razinama uključuje hrvatsku zajednicu u sve oblike kulturnog i

političkog života. Samo postojanje hrvatske stranke koja je i građanska te aktivnost i prepoznatljivost rada Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore obećavaju lijepu i mirnu budućnost. No, ono što rastužuje jest naša nesloga, naš jal i naše nepovjerenje prema nama samima. Nama ne treba neprijatelj kada smo sami sebi najveći neprijatelji. U Boki se najčešće nerazumijevanje događa između naših ljudi, tako ima onih koji ni ječu hrvatsku posebnost, kao i pripadnost istoj baštini. Pitanje hrvatskog koda Bokeljske mornarice, dobrotke čipke ili Peraških ceremonijala uvijek je upitna od onih koji je u Boki baštine, Hrvata koji to jesu, ali ne žele biti, koji to jesu i ne će biti ili koji nisu pa im odgovara odmak elementarnih hrvatskih tradicijskih postavka od ukupnosti i cjeline hrvatske kulture. Tu vidim problem i nadam se kako će sve te glave shvatiti da smo mi ljudi prolazni, ali da ostaje nakana i putovi koji ukoričeni u svoju kulturu održavaju živim čovjeka i prostor. Ne samo u Boki. Ovomu se nadam svugdje. I u srednjoj Bosni i u Hercegovini i u okvirima naših današnjih političkih granica. Svijest o vrijednosti i važnosti kao prepoznatljivost, kao posebnost, pohvala, a ne pogrda. Iščekujem vrijeme zajedništva u svim porama našeg društva i na svim razinama naše kulture. I iskreno se nadam to dočekati.

U knjizi *Kulturalno pamćenje pristupate književnoj povijesti na drugi način, u više smjerova, veza i slojeva. Od onoga kako je Boka prisutna, zastupljena, prikazana u izvornim književnim djelima, te kako je književna i ukupna baština prisutna u kulturalnoj memoriji, periodici, povijesnim pregledima, hrvatskim i crnogorskim? Što ta nova vizura donosi Boki, koje spoznaje o povijesti kulture i baštine Boke omogućuje, perspektive otvara?*

- Knjiga je kako već u više razgovora rekoh rezultat dugogodišnjeg proučavanja hrvatskog kulturnog koda Boke. Svaka nova teorija nosi i nešto novo, nepoznato, zanimljivo. Tako sam otkrila i neke stvari koje se tiču hrvatske književnosti i kulture Boke. Konačno smo bokokotorsku književnost i kulturu usustavili kao hrvatsku. Ujedno smo je tradirali kao književnost i kulturu Crne Gore i sad nam je zajedno, bez postavljanja uvijek istih pitanja čije je što, skrbiti o velikoj baštini koja jest dijamant hrvatske kulture općenito, ali je dragulj kulture Crne Gore, Mediterana i Europe. Knjiga sadrži dvije cjeline: „Vrh pisanja“ (Kulturalno pamćenje i (p)ogledi o hrvatskoj kulturi i književnosti Boke) i „Plaćnim glasom svih vas molju“ (Ili nešto malo više o pasionskoj baštini Boke). Prva cjelina sadrži osam, a druga šest poglavlja i na neki način ona je uvod u studiju kulturalnomemorijske povijesti književnosti zasnovane na temeljnim postavkama teorije kulturalnog pamćenja. Tematika je hrvatska književnost i kultura Boke usustavljena u povijestima hrvatske književnosti i književnosti Crne Gore. Znači, odredili smo temeljno polazište u svakoj od navedenih studija koja će biti dio novog istraživanja koje će iscrutati novu i drugačiju književnu povijest Boke koja se kao takva ničim neće ogrješiti o tradicionalno nacionalni diskurs i njezino mjesto unutar hrvatske književnosti, kao i sveu-

kupne književne i kulturne baštine Crne Gore. I takva vizura otvara neka nova vrata i donosi neke nove vizure neopterećene nacionalnom patinom koja je neupitna, ali više nije predmet rasprava. Jasno, ona izaziva negodovanje onih koji se pronalaze u ostalim južnoslavenskim utjecajima i smatraju se dovoljno neistaknutima, no iskreno rečeno kada govorimo o bokokotorskom kulturnom i književnom naslijeđu možemo ga

Knjigu je 2016. objavilo Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore

jedino zvati hrvatskim imenom u crnogorskim okvirima. Hrvatska i Crna Gora imaju zajedničku baštinu o kojoj su dužne skrbiti i to je širok put koji nam otvara mnoge nove mogućnosti suradnje i zajedničkog rada, a da pritom nismo nikome oduzeli ništa od njegovoga. Moramo graditi mir kockama našeg kulturnog blaga koje Boka zrcali u svim bojama. Obje strane imaju puno posla i puno nedovršenih stvari, no zajedničkim naporima uz pomoć aktivne političke i kulturne hrvatske zajednice u Crnoj Gori možemo učiniti puno.

Kako to kulturalno pamćenje izgleda na nekim istaknutim primjerima, primjerice Bokeljskoj mornarici 809. godine?

- To pitanje je posebno obrađeno u mojoj knjizi koja će ovih dana dobiti i svoju hrvatsku inačicu. S obzirom na to da je prva tiskana u Crnoj Gori, hrvatsko izdanje naći će se na policama knjižnica i knjižara kako bi bila dostupna svima. Bokeljska mornarica kao i Peraški ceremonijali dio su kulture Crne Gore, ali su neprijeporno i prije svega hrvatska kulturna baština. Bokeljska mornarica neodvojiva je cjelina Tripundanskih svečanosti i samo kao takva predstavlja memorijski kod koji se ostvario u brojnim odredima izvan Boke. Oni baštine tradiciju te svojim nastupima i postojanjem čuvaju svoj nacionalni kod. Tim opet dolazimo do pitanja zašto najčešće našim ljudima takva odrednica smeta. Osim što je strah jedan od elemenata koji se slijedom burne povijesti zasigurno utkao u koloplet karakterne slike Bokelja ne nalazim drugog opravdanja negiranja pripadanja nacionalnoj odrednici koja je sama po sebi čista i jasna. Naime, nametanje identiteta jednako je tako okrutno kao njegovo oduzimanje te bi u tom smjeru trebalo konačno postaviti stvari i nazvati ih pravim imenom. Ako prihvatimo da je

Bokeljska mornarica jedna od temeljnih prepoznatljivosti Hrvata Boke, nismo ništa oduzeli nikomu tko je želi baštiniti, no ona stoljećima egzistira unutar hrvatskog kulturnomemorijskog koda kao srži, a svi kolopleti pa i onaj koji je s pravom i vrlo blisko uključuje u crnogorsku kulturu prsten je koji se nadovezuje na osnovu.

Godine 1998. bili ste predsjednica Organizacijskog odbora akcije *Hrvatski gradovi za Hrvate Boke, i od Pule do Dubrovnika govorili o hrvatskoj baštini i o Hrvatima Boke, hodočašća su u Boku česta. Je li spomenuta akcija u potpunosti ostvarila želje organizatora? Koliko je Boka prisutna u svijesti Hrvata unutar granica?*

- To je bila prava promidžba hrvatske kulture Boke, i to u matičnoj domovini. Doduše, nismo ispunili cilj, no srećom na nama nije križ krivnje. To pitanje zahtijeva poseban razgovor iz kojega bi se još dublje ušlo u tekuće probleme s kojima se susreću Hrvati Boke. Utjeha je da Zaljev svetaca ima moć ispraviti, pročistiti i propuhati propuste onih koji bi trebali biti glavni čimbenik rasta i razvoja hrvatske zajednice i kulture na tom prostoru. Da tomu nije tako, lako se dade zaključiti iz olakog i nepromišljenog poteza preimenovanja hercegovačkog Parka nezavisnosti u Park sv. Leopolda na štetu ploči na njegovoj rodnoj kući, što nas opet vodi, u trgovanje temeljnim vrijednostima koje ne bi smjele imati cijenu. Prisutnost autohtone hrvatske zajednice na političkoj i kulturnoj sceni Crne Gore ima veliku važnost iako ga mnogi nisu svjesni. Hrvati Boke i njihova budućnost leže upravo u temeljima koji su se zacrtali i na kojima se danas aktivno radi. Unutar hrvatskih granica danas se puno više o Boki zna i govori, no još uvijek premla i neznatno. U tom smislu svake godine moj izborni kolegij koji se bavi hrvatskom kulturnom i književnom baštinom Boke odsluša i položi dvadesetak studenata koji svoja znanja prenose dalje. Dakle, uz suradnju dviju država te vrlo aktivnu političku stranku Hrvata (Hrvatska građanska inicijativa) i Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore vidim mogućnost očuvanja naših ljudi, ali i naše tradicijske kulture i baštine.

Zaključci znanstveno-stručnoga skupa *Demografske promjene i kulturna baština Hrvata Boke kotorske nedavno održanog u Zagrebu i Boki govore tomu u prilog?*

- Sudionici skupa usuglasili su se da je zaštita materijalne i nematerijalne kulturne baštine Hrvata u Boki kotorskoj od zajedničkoga interesa Republike Hrvatske i Crne Gore. Preporučuje se revidiranje Rješenja Uprave za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore o utvrđivanju statusa Bokeljske mornarice kao nematerijalnoga kulturnoga dobra, gdje bi se izriječom navelo pripadnike hrvatskoga naroda kao baštinika kulturne prakse, preporučuje se osnivanje Zavoda za kulturu Hrvata Crne Gore, od strane Republike Crne Gore kao osnivača, čiji bi osnutak i rad podupirala Republika Hrvatska, a koji bi se bavio istraživanjem, evidentiranjem i modelima zaštite kulturne baštine hrvatskoga naroda u Crnoj Gori...

Mira ČURIĆ